

СЕРЕДОВИЩНЕ МИСЛЕННЯ В МІСТОБУДУВАННІ, АРХІТЕКТУРІ І ДИЗАЙНІ

УДК 72.013

Середовищне мислення розглянуто як сукупність поглядів видатних теоретиків і практиків містобудування, архітектури і дизайну (О. В. Щусєва, Г. Б. Бархіна, В. І. Жолтовського, Ф. Л. Райта, Е. Н. Роджерса, О. Німейєра, В. Гропіуса, В. І. Заболотного, Е. Сааринена, А. К. Буова, В. Л. Глазичева, Н. Фостера, Р. Роджерса, Р. Піано, С. Калатрави та деяких інших) на необхідність урахування географічних і культурних особливостей місця будівництва, потреб і уподобань майбутніх споживачів в процесі проектування нових і реорганізації існуючих фрагментів штучного довкілля. **Ключові слова:** середовищне мислення, архітектурне середовище.

Шебек Н. Н. Средовое мышление в градостроительстве, архитектуре и дизайне. Средовое мышление рассмотрено как совокупность взглядов выдающихся теоретиков и практиков градостроительства, архитектуры и дизайна (А. В. Щусєва, Г. Б. Бархина, В. И. Жолтовского, Ф. Л. Райта, Е. Н. Роджерса, О. Нимейера, В. Гропиуса, В. И. Заболотного, Е. Сааринена, А. К. Буова, В. Л. Глазичева, Н. Фостера, Р. Роджерса, Р. Пиано, С. Калатрави и некоторых других) на необходимость учета географических и культурных особенностей места строительства, потребностей и приоритетов будущих потребителей в процессе проектирования новых и реорганизации существующих фрагментов искусственного окружения. **Ключевые слова:** средовое мышление, архитектурная среда.

Shebek N. M. Environmental thinking in urban planning, architecture and design. Environmental thinking is considered as combination of views of famous theorists and practitioners of urban planning, architecture and design (A. V. Schusev, G. B. Barhin, V. I. Zholtovsky, F. L. Wright, E. N. Rodgers, O. Nimeyer, W. Gropius, B. I. Zabolotny, E. Saarinen, A. K. Burov, V. L. Glazichev, N. Foster, R. Rogers, R. Piano, S. Kalatrava and some others) to integrating geographical and cultural characteristics of the place, the needs and priorities of future consumers in the process of planning of new and reorganization of existent fragments of artificial environment. **Keywords:** environmental thinking, architectural environment.

Постановка проблеми. Проблема усталення середовищного мислення в містобудуванні, архітектурі і дизайні до сьогодні не втрачає актуальності, адже його широта в значній мірі обумовлює ефективність пропозицій з формування нових і реорганізації існуючих фрагментів штучного довкілля. Дослідження виконане відповідно до плану наукової роботи кафедри дизайну архітектурного середовища Київського національного університету будівництва і архітектури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становленню середовищного мислення в містобудуванні, архітектурі і дизайні сприяли твори, публікації та виступи відомих теоретиків і практиків архітектури зібрані в книгах «Майстри архітектури про архітектуру» (1972 р.) і «Майстри радянської архітектури про архітектуру» (1975 р.). Вагомий внесок у висвітлення цієї теми зробили наукові праці В. Л. Глазичева, Ч. Дженкса, А. В. Іконнікова, Л. В. Стародубцевої та інших дослідників проектної культури. Широке коло

питань взаємодії людини з її оточенням, які вивчалися представниками природничих і соціальних наук, дослідниками культури і системологами, а також містобудівниками, архітекторами і дизайнерами, розглянуті Л. В. Смоловою в монографії «Психологія взаємодії з оточуючим середовищем» (2010 р.). Нарешті, думки видатних практикуючих архітекторів сьогодення з цього приводу оприлюднені в інтерв'ю з ними.

Цілі статті полягають в узагальненні характерних проявів середовищного мислення відомих зодчих минулого і сучасних проектувальників архітектурного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середовищне мислення в архітектурі і містобудуванні пов'язане з проектуванням окремих будівель і споруд з урахуванням їх включення в природне та культурне оточення, що безперервно змінюється у відповідності з історичним розвитком суспільства. Середовищне мислення було природним для зодчества на протязі принаймні трьох останніх тисячоліть. Матеріалізованими свідченнями цього є вбудовування в природне оточення храмових комплексів Давнього Єгипту та античної Греції [1], поступова добудова римських форумів та середньовічних соборів [4], відродження пам'яті про минуле при реконструкції Капітолійського пагорбу в Римі [3], поетапна організація ансамблю центральних площ Петербургу [4], формування головної планувальної осі Парижу [8], а також історія створення багатьох інших пам'яток архітектури і містобудування.

О. В. Щусєв захоплювався вмінням архітекторів Візантії та Росії вписувати сакральні споруди в природний ландшафт. На важливість урахування природних факторів, перш за все рельєфу, при розв'язанні містобудівних задач у 1940 р. вказував Г. Б. Бархін [6]. В 1945 р. В. І. Жолтовський писав, що образ майбутнього будинку перш за все має бути пов'язаним із забудовою оточення або з природним ландшафтом [6]. Ф. Л. Райт наполягав на злитті будівлі з природним оточенням, використанні природних і місцевих матеріалів. Щоправда концепція злиття споруди з довкіллям не розповсюджувалася ним на штучне довкілля. Ле Корбюзьє вважав, що архітектор має враховувати структуру, обсяг, матеріал елементів природного оточення, кліматичні умови, характер освітлення, а також почуття, які переживає людина у певному місці [5].

Шанобливе ставлення до творчості архітекторів попередніх поколінь виявляли І. О. Фомін, який на початку ХХ ст. опікувався збереженням старовинних пам'яток архітектури, В. І. Жолтовський, який у 1940 р. вказував на важливість розуміння ідей попередників і вміння їх розвинути [6]. Схожої думки дотримувався Е. Н. Роджерс, який у 1958 р. закликав колег поважати твори зодчих минулого [5]. У 1961 р. О. Німейер виступав за відмову від найдосконаліших архітектурних рішень, «які не узгоджуються пластично із вже існуючим оточенням» [5, с. 397]. О. В. Щусев у 1934 р. виступив із пропозицією не знищувати цінну з художньої точки зору історичну забудову міських площ, а «за допомогою контрасту нової архітектури пов'язувати їх старі ансамблі і давати нарядну і повчальну картину розвитку архітектури міста» [6, с. 178]. Схожу точку зору відстоювали брати Весніни, які вважали, що нові споруди можуть бути коректно вбудованими в архітектурні ансамблі старих площ [7].

В 1922 р. І. О. Голосов писав, що архітектор «повинен створювати художню форму так, щоб вона відповідала місцю, часу і духу (ідеї) тої речі, для якої вона створюється» [6, с. 410]. У 1934 р. І. О. Фомін зазначав, що архітекторам ХХ ст. варто навчитися в зодчих античності «єдиному загальному принципу – що у кожній споруді повинна панувати єдина центральна ідея, що є частиною загальної ідеї, більш широкої, – кварталу, міста, країни, епохи» [6, с. 133-134].

Своє творче кредо В. О. Веснін в 1939 р. сформулював таким чином: «В усіх випадках потрібно виходити з правильно зрозумілого масштабу, з доцільності, з сутності справи, враховувати конкретні обставини і конкретні умови будівництва, не допускати перебільшення і надмірності. Будувати потрібно красиво і економно, рахуючись в усіх випадках із запитамі радянської людини, з тим, як їй буде краще, зручніше» [7, с. 58]. В. Гропіус виходив з того, що при організації життєвого середовища слід орієнтуватися на особливості життєвих процесів, які будуть в ньому розгортатися [5]. Г. П. Гольц теж вважав, що при проектуванні забудови житлового кварталу перш за все мають бути створені найкращі умови життя населення. Разом з тим, архітектура житлового кварталу повинна вирішуватися «як завершений ансамбль, органічно ув'язаний у загальній системі міста» [7, с. 334].

Висловлюючи свої думки щодо відбудови м. Києва після Великої Вітчизняної війни, В. І. Заболотний наголошував на необхідності збільшення площ зелених насаджень у місті, на важливості досягнення різноманітності забудови його центральної частини, на можливості урахування особливостей рельєфу і природного освітлення і на бажаності створення місць з різним «характером» [7, с. 429]. К. Танге та японські архітектори-метаболісти вважали, що споруди

мають змінюватися у відповідності до динаміки суспільних потреб. А. Смітсон і П. Смітсон описували метод «розуміння в контексті», згідно з яким «будівля проектується так, щоб визначити її роль у загальному процесі змін цілого, частиною якого вона є» [5, с. 563].

У 1957 р. Е. Сааринен писав, що американські архітектори «починають все більше переносити центр ваги власних інтересів з окремих будівель на сполучення цих будівель між собою» [5, с. 511]. Нові будинки узгоджуються з існуючими за характером, матеріалом, масштабом. Внутрішнє середовище споруд розглядається Е. Саариненом у нерозривній єдності архітектурних конструкцій, обладнання, елементів мистецтва, квітів і особистих речей мешканців. Подібні думки в 1960 р. висловлював Б. М. Йофан, який додав до цього переліку колір стін і стель та освітлення, «словом, все з чим стикається людина щогодини в своєму житті» [7, с. 239]. В книзі «Про архітектуру», виданій у 1960 р., А. К. Буров писав: «Архітектура – це середовище, в якому людство існує, яке протистоїть природі і зв'язує людину з природою, середовище, яке людство створює, щоб жити, і лишає нащадкам у спадщину, як моллюск мушлю – іноді перлинну. Різниця лише у тому, що у мушлі перлина – результат хвороби, а справжня архітектура – результат здоров'я і величезної творчої сили людства» [7, с. 467].

Слово «середовище» проникло в теорію архітектури в середині 1970-х років, як метафора, за якою «угадувалася складна реальність, що уловлювалася скоріше інтуїтивно, ніж за допомогою логічних процедур, дана і створена в один й той самий час. Лише метафора, за якою не було сталого значення. ... Від масштабної системи розселення, через міський ансамбль – до мінімальної просторової чарунки – все виступило тепер у ролі «середовища» як носія міжособистісних відносин у просторі і вже тому в ролі переносника найбільш сутнісних культурних значень» [2, с. 499].

Протягом останніх десятиріч ХХ ст. спостерігалось підвищення цікавості до середовищного бачення проблем містобудування, архітектури і дизайну – відбулося багато наукових семінарів і конференцій, опубліковано велика кількість статей, монографій, посібників і підручників, відкрилися численні кафедри дизайну архітектурного середовища, співробітники яких підготували чимало лекційних курсів за тематикою середовищного проектування. Захоплення середовищним підходом набуло ознак модної течії, яка з часом перестає приваблювати своєю новизною і тому швидко втрачає широке коло прихильників. Так і не набувши належного теоретичного вивчення, проблема цілеспрямованого формування нового і удосконалення існуючого архітектурного середовища поступово відтісняється новими течіями дизайну, пов'язаними з екологічною тематикою та використанням інформаційних технологій.

Проте, на щастя, традиції середовищного мислення продовжують розвиватися зодчими-практиками. Будівлі і споруди, наукові праці і публічні виступи видатних архітекторів сучасності свідчать про їх переконання щодо важливості урахування різноманітних чинників контексту при формуванні різномасштабних архітектурно-містобудівних об'єктів. У своїх творах Н. Фостер за будь-якої можливості намагається опосередковано відтворити певні риси історії та культури кожної місцевості так, щоб вони відчувалися на рівні підсвідомості. Приклади уважного ставлення до місцевих традицій при зведенні надсучасних середовищних об'єктів подають Банк Гонконгу і Шанхая в Гонконзі, при будівництві якого були враховані принципи Фен-Шуй – давнього китайського мистецтва гармонізації людського оточення, і 3-й термінал Пекінського аеропорту, конструкції опор якого мають витoki в китайському суднобудуванні [9].

На думку Р. Роджерса, архітектор, створюючи середовищний об'єкт, повинен розглянути зв'язок між будівлею і місцем, а також між місцем і співтовариством [11]. Р. Піано вважає, що середовищний об'єкт отримує вищу оцінку громадськості, коли людям здається, що він завжди був на цьому місці. Р. Піано ніколи не розпочинає проектну діяльність, не провівши кількох днів або тижнів на місці майбутнього будівництва. Він виходить з того, що архітектор на першому етапі своєї діяльності повинен «мовчати і слухати», щоб почути голос місця і з'ясувати для себе правильний масштаб майбутньої споруди [12].

У проєктах С. Калатрави архітектурне середовище формується як результат урахування чотирьох проявів місця: топографічний ландшафт, кліматичні умови, культурний ландшафт і людський контекст. Зазначені фактори архітектор має співвіднести з функціональною програмою споруди, формою і розташуванням у просторі матеріальних елементів будівлі, природним і штучним освітленням, метаморфозами середовищного утворення у часі [10]. С. Калатрава проєктує свої споруди для конкретного місця і для конкретного покоління, щоб вони служили своїм споживачам, а не звеличували свого автора. Архітектурне середовище створюваних ним станцій швидкісного транспорту С. Калатрава трактує як подарунок людині, яка отримує кілька хвилин психологічно відпочинку, в очікуванні поїзда. Мости він розглядає як міські ворота і символи, що допомагають зафіксувати певне місце в пам'яті людей. Об'єкти, зведені на периферії міст в житлових і промислових районах з невиразною забудовою, на його думку покликані утворити своєрідний фокус суспільного життя і стати композиційною домінантою, здатною нести певне символічне значення. З одного боку такий середовищний об'єкт має оживити певне місце – привести туди людей. З іншого погляду, він може розпочати духовний діалог з людиною, яка відчує

бажання ідентифікувати себе з цікавою для неї спорудою [13].

Висновки. Середовищне мислення у всі часи було органічною складовою професійної культури архітекторів. Видатні зодчі враховували географічні і культурні особливості місця будівництва, коректно вписували нові споруди в сформований контекст, з повагою ставилися до архітектурних творів минулого, прагнули створити найкращі умови життєдіяльності для майбутніх споживачів.

Подальші наукові розвідки планується присвятити розгляду змісту і структури поняття архітектурного середовища.

Література:

1. *Архитектура древнего мира // Всеобщая история архитектуры: в 12 т. – Т. 1. – М.: Стройиздат, 1970. – 511, [1] с., ил.*
2. *Глазычев В. Л. Архитектура. Энциклопедия. – М.: ИПЦ «Дизайн. Информация. Картография»: ООО «Изд-во Астрель»: ООО «Изд-во АСТ», 2002. – 672 с., ил.*
3. *Глазычев В. Л. Эволюция творчества в архитектуре. – М.: Стройиздат, 1986. – 496 с.; ил.*
4. *Гутнов А. Э., Глазычев В. Л. Мир архитектуры: Лицо города. – М.: Мол. гвардия, 1990. – 350 [2] с., ил.*
5. *Мастера архитектуры об архитектуре: Избр. отрывки из писем, статей, выступлений и трактатов / Под общ. ред. А. В. Иконникова, И. Л. Маца, Г. М. Орлова. – М.: «Искусство», 1972. – 591 с.*
6. *Мастера советской архитектуры об архитектуре: Избр. отрывки из писем, статей, выступлений и трактатов: в 2 т. – Т. 1: Советская архитектура / сост.: М. Г. Бархин, Ю. С. Яралов; ред. И. Я. Цагарелли. – М.: Искусство, 1975. – 541 с.: 53 вкл. л.; ил.*
7. *Мастера советской архитектуры об архитектуре: Избр. отрывки из писем, статей, выступлений и трактатов: в 2 т. – Т. 2: Советская архитектура / сост.: М. Г. Бархин, Ю. С. Яралов; ред. И. Я. Цагарелли. – М.: Искусство, 1975. – 584 с.: 56 вкл. л.; ил.*
8. *Эстетические ценности предметно-пространственной среды / Ред. А. В. Иконников. – М.: Стройиздат, 1990. – 335 с.*
9. *Glancey Jonathan. Taller, higher, bigger, Foster / Glancey Jonathan. – The Guardian, Sunday 23 October 2005. – Электронный ресурс. – Режим доступа: www.guardian.co.uk/artanddesign/2005/oct/24/architecture*
10. *Ivy Rober. An Interview with Santiago Calatrava / Ivy Rober. – Architectural record. – 2000. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://archrecord.construction.com/people/interviews/archives/0008calatrava-1.asp>*
11. *Perez Alona Martinez. A design community. Interview with Lord Rogers, one of the most important architects in the world, who likes to be called simply Richard / An architecture report from London by Alona Martinez Perez. – Domus. – 02 Jan. 2011. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.domusweb.it/en/interview/a-design-community>*
12. *Tusa John. Renzo Piano / Transcript of the John Tusa Interview with Renzo Piano / John Tusa. – BBC-Radio 3. – First broadcast: Sunday 04 May 2003. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/programmes/p00ncb6z#programme-broadcasts>*
13. *Tusa John. Santiago Calatrava. Transcript of the John Tusa Interview with Santiago Calatrava / John Tusa. – BBC-Radio 3. – First broadcast: Sunday 02 October 2005. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/programmes/p00ncz9w>*